

H e t p a a s f e e s t

Elisabeth Vreede, 1943⁽¹⁾

De late paasdatum van dit jaar, 25 april, heeft al veel aandacht getrokken, en over de reden van die late datum is al het een en ander in de pers verschenen. Pasen valt immers op de laatste datum die mogelijk is, en dat zal pas weer gebeuren over bijna honderd jaar (2038). De vroegst mogelijke datum is 22 maart, en dat kwam voor het laatst voor in 1818 (wat toen astronomisch gezien eigenlijk niet klopte), en zal eeuwen niet meer voorkomen. In 1913 viel Pasen op 23 maart, en in 1940 op 24 maart.

Deze data zouden ons niet zoveel interesseren wanneer ze alleen maar statistisch materiaal zouden opleveren. Maar we weten dat Pasen moet vallen op de eerste zondag die volgt op de eerste Volle Maan na het begin van de voorjaars dag- en nachtevening (het begin van de lente). De regel waarmee deze datum wordt berekend, heeft een eerbiedwaardige leeftijd bereikt en is – ondanks alle stormen die hij heeft moeten doorstaan – door de eeuwen heen overeind gebleven. Deze regel kwam tot stand aan het slot van een lange strijd over de vraag wanneer de gedenkdag van de dood en Wederopstanding van Christus moet worden gevierd.

Vooraf in de streek waar het christendom zijn eerste volgelingen had, heeft men zich gehouden aan het Joodse Pesach(feest), dat werd gevierd op de dag van de eerste Volle Maan van de lente, de dag waarop de dood op Golgotha heeft plaatsgevonden. Daardoor was het feest van het begin af aan beweeglijk, het was noch gebonden aan een bepaalde datum noch aan een weekdag, omdat het namelijk op steeds andere tijden Volle Maan kan zijn. Toen het christendom zich verspreidde 'onder de heidenen' van Rome en andere westelijke landen, kwam het gebruik op, om in het bijzonder de *Wederopstanding* te gedenken, en dit altijd op de zondag te vieren, die volgt op de Volle Maan na het astronomische begin van de lente.

Wij weten door de laatste reeks paasvoordrachten van Rudolf Steiner, dat deze dingen 'deel uitmaken van de mysteriegeschiedenis van de mensheid'. De christenen uit de eerste eeuwen kregen van verschillende kanten impulsen uit de oude mysteriën, waarvan men wist, dat juist die heidense mysteriën in verbinding stonden met het wezen van Christus, in de tijd toen Christus nog niet was afgedaald naar de aarde, toen Hij alleen nog kon worden gevonden door inwijding in de kosmische rijken van de zon. Men kende de mysteriën van Voor-Azië al, waar het feest van Adonis werd gevierd, en waarin, in een meer veruiterlijkte vorm, getuigd werd van de dood van een schone jongeling en zijn wederopstanding na drie dagen. Het waren herfstfeesten die symbool stonden voor de geboorte van de geest uit de ondergang van het stoffelijke, het natuurlijke. Hier werd als het ware de inhoud van het mysterie van Golgotha vooraf getoond, maar in verband gebracht met de afstervende natuur, en is in dit opzicht ook een oppositie met de gebeurtenis in Palestina, die zich afspeelde in het voorjaar. Men wist ook van andere mysteriën die de voorchristelijke mens door inwijding verhief tot Christusdrager, tot Christoforus, doordat men Christus en zijn geestelijke werking in de zon leerde kennen. Deze mysteriën waren deels gebonden aan de lente; andere, die door Rudolf Steiner de eigenlijke innerlijke paasbeleving worden genoemd, vonden het hele jaar door plaats. In feite ontstond de basis voor het chronologisch vaststellen van het moment van het paasfeest, zoals we dat vieren tot op de dag van vandaag, door een verkeerd begrip van het wezen van de mysteriën.

Dit was meer de manier zoals dat voorkwam in het Westen. In de Oriënt: Klein-Azië, Palestina, hield men zich bij het gedenken van de kruisdood aan de viering bij Volle Maan. Het is tekenend hoe men daarbij op verschillende manieren steunde op ooggetuigen van het leven van Christus.

Johannes de Evangelist leefde tot in de tweede eeuw in Efeze, en de oostelijke christenen beriepen zich erop, dat hij het Avondmaal en de dood aan het kruis steeds tegelijkertijd met de Joodse Pesach zou hebben gevierd. De westelijke christenen zagen Petrus en Marcus als de grondleggers van hun opvatting omtrent de paasviering, die, zoals gezegd, met name was gebaseerd op de zondag als dag van de Wederopstanding. We zien hier grote verschillen qua beleven bij de mensen die zich hadden verzameld rondom Christus: aan de ene kant de apostel 'die de Heer liefhad', die aan Zijn borst lag tijdens het Avondmaal, die ons het gebed van de hogepriester heeft doorgegeven, en als enige van de apostelen onder het kruis stond. Aan de andere kant zien we de twaalf die na de schrik en de verwarring over de onthulling van Jezus Christus bij het Avondmaal: 'een van jullie zal mij verraden', na hun falen in Getsemane en bij de kruisiging, hun verhouding tot de Meester en de Herrezen pas hervonden na de derde dag.

Hierover ontstond onenigheid in de tweede eeuw. Beide groepen hielden vast aan hun wijze van Pasen vieren, maar het Avondland, vooral Rome, wilde die van het Morgenland niet accepteren. De samenhang met het Pesachfeest – waarvan de datum elk jaar moest worden vastgesteld door de bevoegde Joodse autoriteiten – werd verworpen. (Deze datum werd niet astronomisch, maar meer meteorologisch bepaald.) Daarbij hadden de Joden zich rond de tweede eeuw al overal verspreid en (de christenen redeneerden): 'Christus heeft de wet van Mozes voor ons opgeheven'. Brieven en terechtwijzingen gingen over en weer. Polycarpus, bisschop van Smyrna, en leerling van Johannes, die onder veel mensen heeft verkeerddie Jezus Christus nog hadden meegemaakt, reist naar Rome om op te komen voor het Aziatische gebruik, maar vindt daar geen gehoor. Later zien we Polycrates van Efeze die zich ook weer beroept op de apostelen Johannes en Philippus, en wederom op 'hooggeplaatste mannen als Polycarpus'. Als de Aziatische gemeenten dan vanwege hun manier van Pasen vieren rond de tweede eeuwwisseling tot kettters worden verklaard, laat kerkvader Irenaeus als protest horen, dat hij het niet zou kunnen dulden dat zijn leraar Polycarpus wordt verdoemd....⁽²⁾ Over het algemeen wordt aangenomen, dat het concilie van Nicea in 325 een eind maakte aan deze strijd, door de paasviering van het Avondland tot regel te maken. Maar de paasviering uit het Oosten was toen al lang verboden. Ook heerste er nog onenigheid tussen de Roomse en de Alexandrijnse gemeenten met betrekking tot de eigenlijke berekening van Pasen, maar ten opzichte van dit punt sprak het concilie slechts de wens uit alle christenen te willen verenigen. Rome liet de precieze bepaling (van de paasdatum) daarop aan de Alexandrijnen, met hun gedegen astronomische kennis. In feite ging het om de vraag welke van de bekende maancycli van tevoren bij de berekening van de voorjaars-vollemaan moesten worden gebruikt, en Rome gaf uiteindelijk zijn tot dat moment gebruikte cyclus op, ten gunste van de Alexandrijnse, die ook de meest nauwkeurige was.

Wanneer wij naar de geschiedenis kijken van deze eerste vastlegging van de paasregel, dan blijkt aan de ene kant, wat Rudolf Steiner in de aangehaalde cyclus noemde: dat er sprake is van een radicaal misverstand, dat wijst op een draconisch moment in de geschiedenis van de mensheid, omdat men de oude mysterieregels door elkaar heeft gegooid, verkeerd heeft begrepen, en als het ware heeft misbruikt. Maar aan de andere kant zien wij dan weer iets buitengewoons spiritueels, iets dat overeenstemt met het kosmische. Hierover werd in de voordrachtenreeks *Christus und die geistige Welt* (GA149) gezegd: '... de vaststelling van het paasfeest is in overeenstemming met een oude traditie, een van de tradities die behoren tot het doorwerken van de christusimpuls in de onderlagen van de ziel.'

De hoofdzaak hierbij is het gegeven, dat er voor een feit dat zich op aarde afspeelt, gerekend wordt met de *kosmos*. Het *ritmische* in de verhouding van de sterrenwereld tot de aarde speelt hier op grootse wijze in mee. 'Want in de omgeving werkt de Christuswil in de wereldritmen, genade schenkend aan de ziel'. Zo luidden de woorden waarmee RS bij de kerstbijeenkomst van 1923 dit gegeven in zijn algemeenheid heeft getypeerd. Christus is een kosmisch wezen, de hoogste geest van de zon, wiens licht door JHWH⁽³⁾ als maanlicht naar de aarde werd gespiegeld. De werking hiervan op aarde moest worden voorbereid door het oud-Hebreeuwse volk. Wat zich in Palestina

afspeelde sinds de doop van Jezus in de Jordaan, was niet alleen een aards, maar ook een kosmisch gebeuren.

Desondanks was met het bepalen van het paasfeest op grond van het concilie van Nicea de vrede nog geen voldongen feit. De reden was echt aards, hoewel astronomisch. Want bij het uitwerken van de regel rijzen verschillende vragen die nou juist te maken hebben met het ritmische van de sterrenwereld. Wanneer precies is het equinox, dag- en nachtevening (begin van de lente)? Hoe valt te berekenen, of te bepalen wanneer Volle Maan intreedt? Deze vragen zijn niet eenvoudig te beantwoorden, zoals dat tegenwoordig mag lijken, nu in feite alles reeds lang formeel is vastgelegd. Daarover waren – ook na de overeenstemming tussen Rome en Alexandrië – nog meningsverschillen die onder bepaalde omstandigheden in een en hetzelfde jaar, leidden tot een paasviering op verschillende data. De Alexandrijnse astronomen hadden aangegeven dat het intreden van Volle Maan moest worden vastgesteld volgens de zogenaamde *regel van Meton*. De Griek Meton had in de vierde eeuw voor Christus een mooie vereffeningsformule gevonden voor de omloop van zon en maan. (In de oudchristelijke kerk gold deze als openbaring van de hemel aan Pachomius, de Egyptenaar.) Na 19 jaar, zegt de regel, zullen de maanfasen Nieuwe Maan, Volle Maan enz. weer op dezelfde data vallen als voorheen. Dergelijke regels kunnen altijd alleen maar *benaderingen* zijn; kosmische ritmen lopen nooit zomaar in elkaar over, zij zijn, zoals dat wordt genoemd, onderling incommensurabel (onderling onmeetbaar). Zij zijn het tegendeel van alle apparaten die te maken *moeten* hebben met onderling te vergelijken meetbare getallen. Zo leveren de cyclische regels zoals die van Meton, van tijd tot tijd resultaten die niet overeenstemmen met de werkelijkheid. Ze kunnen een Volle Maan aangeven die een dag eerder valt dan de in werkelijkheid intredende Volle Maan, of dan een Volle Maan die is berekend uit een andere maancyclus. Ook het intreden van de dag- en nachtevening was destijds niet voldoende nauwkeurig bekend, dus was het niet altijd zeker of een bepaalde Volle Maan wel of niet al de Volle Maan van Pasen was. Een soort van overeenkomst op dit gebied kwam pas tot stand in de zesde eeuw door Dyonisius Exiguus, aan wie wij de invoering van de christelijke tijdrekening te danken hebben. Van belang en tegelijkertijd tragisch bleef het verschil met de Ierse monniken en bisschoppen die één punt van de regel van Nicea niet konden accepteren. Dit punt zegt, dat, wanneer in een bepaald jaar de Volle Maan van de lente op een zondag valt, Pasen pas wordt gevierd op de volgende zondag. (Veelal denkt men, dat dit voorschrift werd toegepast om te voorkomen, dat Pasen steeds zou samenvallen met het Joodse Pesachfeest, maar er zijn andere redenen. Aan de ene kant de onzekerheid met betrekking tot de juiste dag van Volle Maan – en men wilde de Wederopstanding niet vieren eer het Volle Maan was geweest, want de dood aan het kruis twee dagen daarvoor, was immers bij Volle Maan. Aan de andere kant heeft juist de *afnemende maan* een diep geestelijke betekenis, waarop we nog zullen terugkomen.) In een dergelijk geval is de maan al in het Laatste Kwartier, Halve Maan, en gaat pas op, verscheidene uren na zonsondergang. De Ierse monniken, ten nauwste verbonden met de spiritualiteit van de uiterlijke natuur, zagen deze tussenperiode van nachtelijke duisternis vóór de opkomst van de maan als tegenstrijdig met de Christusdaad, die de aarde haar lichtkracht, haar innerlijke zon had geschonken. Pas in de achtste eeuw gaven zij de strijd op, en voegden zij zich naar de Roomse regel.

Hier mag wel worden gewezen op het merkwaardige feit, dat er blijkbaar nooit naar is gestreefd de directe datum van de paasgebeurtenissen vast te stellen, ook niet in de tijd toen de mondelinge traditie in het christendom, overgeleverd door de ooggetuigen van de gebeurtenissen, nog heel levendig was. Dood en Wederopstanding van Christus werden vanaf het begin opgevat op een ritmische wijze, wat in principe wil zeggen, op kosmische wijze. Alleen de geboorte van Jezus van Nazareth en de doop in de Jordaan werden vastgesteld op bepaalde dagen. De vraag of het paasfeest ook niet moest worden vastgelegd op een bepaalde datum, was weliswaar al vroeg bepleit, maar niet met het oog op de ogenschijnlijk onbekende, historische datum.

Het is interessant de redenen te horen die de grote kerkvader *Augustinus* in het jaar 400 heeft

aangevoerd, *ten gunste van* een beweeglijk paasfeest, toen hij door keizer Januarius over deze kwestie om zijn mening werd gevraagd.⁽⁴⁾ Hij plaatste het paasfeest, dat vanwege het mysterie dat dit in zich heeft, wel een sacramenteel symbolisch karakter móet hebben, tegenover het kerstfeest, als louter herdenkingsfeest. Het gaat om de eerste maand van het jaar (dat toen met het voorjaar begon), de derde week daarvan (de week na Volle Maan), en de zevende dag (de zondag); hierin is getallensymboliek zichtbaar. Maar waar het in de regel gaat over de feiten van de natuur, daar is de voorjaarsnachtevening – waarbij de zon in Ram staat, het teken van het Lam – beeld voor de vernieuwing in het christelijk leven. Terwijl de afnemende maan de gelijkenis weerspiegelt van de innerlijke wedergeboorte van de mens. Want de wassende maan verwijderd zich steeds verder van de zon, neemt toe in het uiterlijke schijnen en in lichtkracht, terwijl de afnemende maan de zon nadert, en bescheiden haar licht steeds meer verduistert. Net zoals de menselijke ziel, wanneer deze zich afkeert van de zon van de gerechtigheid, al haar krachten gebruikt voor het uiterlijke, en verduisterd wordt in haar hogere wezen. Maar terugkerend tot de zon wordt de uiterlijke mens, naarmate zij hem nadert vanuit liefde, minder stralend, terwijl de innerlijke mens, verlost van het aardse, van dag tot dag verlicht wordt, en in zijn leven met Christus toevlucht zoekt bij God.

Op basis van deze symbolische uitleg met haar volledig spirituele impuls, werd in de katholieke kerk tot enkele jaren geleden, streng vastgehouden aan het principe van het beweeglijke paasfeest. (Zie: *Kalender Ostern 1931/1932* het artikel van mevrouw L. Kolisko: *Gedanken zu bevorstehenden Kalenderreformen*). In de afgelopen decennia zijn, zoals bekend, veel redenen naar voren gebracht voor het vastleggen van het paasfeest op een bepaalde datum, meestal om puur materialistische redenen, deels om redenen van gemak, maar voor het grootste deel om commerciële redenen. Luther kunnen we beschouwen als de eerste die vóór het vastleggen van een paasdatum was. In zijn populaire geschrift *Von den Conciliis und Kirchen* (1539), noemt hij de oude paasregel 'ein Klötzlein das von den hölzernen Artikeln des Konzils bisher glimmend geblieben ist'. Het paasfeest noemt hij een 'schommelfeest', het 'schommelen' wordt veroorzaakt doordat de vaders hebben verzuimd om het vast te leggen. Ze wilden aan de ene kant de paasdag hebben zoals die is gegrondvest in de tijd van Mozes, aan de andere kant lieten zij die varen, en namen de zondag na de Volle Maan van maart. Dat is 'een oude jas herstellen met een nieuwe lap', dan wordt de scheur groter. 'Daarom heeft de eeuwige strijd en het eeuwige schommelen tot dusver zoveel gedoe veroorzaakt in de kerken, en moet het dat blijven doen tot aan het einde van de wereld'. Het zou veel beter zijn geweest, de dag van het lijden, sterven en begraven en de Wederopstanding, te berekenen volgens de zonneloop, en een bepaalde dag op de kalender te zetten zoals dat is gebeurd met de christelijke dagen, nieuwjaar enz. 'Maar dat is nu reeds lang en vanaf het begin verzuimd'. Hij vindt, dat voortaan niemand anders dan de hooggeplaatste majesteiten, keizers en koningen, de kalender moeten corrigeren; eendrachtig, en tegelijkertijd moeten zij daartoe wereldwijd een gebod uitvaardigen, op welk moment de paasdag voortaan moet vallen. 'Wanneer namelijk een land zonder de anderen zou beginnen... zouden de mensen van dat land op de verkeerde tijd op de markt van dat andere land komen, en zou alles en iedereen met wanorde, ontwrichting en verwarring te maken krijgen.'

Merkwaardig genoeg is het juist de Lutherse Reformatie geweest die gedurende tweehonderd jaar tot een ernstige paasstrijd leidde, die veel bredere kringen raakte dan de oude Pesachstrijd van de oude kerk.

In de loop van de eeuwen sinds het concilie van Nicea, dat ook de Juliaanse tijdrekening definitief invoerde, was de kalender steeds verder uit zijn voegen geraakt, eenvoudigweg omdat de tijdrekening op den duur niet kan overeenstemmen met de astronomische feiten, voor zover bekend en berekend in de eerste christelijke eeuwen. In Luthers tijd was een hervorming van de kalender allang noodzakelijk. Bij de kerkelijke concilies, die werden beschouwd als de meest geschikte gelegenheid, had reeds menig belangrijke geleerde een plan ter hervorming naar voren gebracht, zoals bijvoorbeeld Cusanus op het concilie van Bazel (1431-1443). Toen in 1582 dan uiteindelijk de

(kalender)hervorming werd doorgevoerd, gebeurde dat door paus Gregorius XIII, dus niet door 'majesteiten, keizers en koningen', waarvan er in de tijd tussen Luther en Gregorius enkele naar het protestantisme waren overgegaan, en die de verordening van een ingrijpende kalenderhervorming door de paus eenvoudigweg niet wensten op te volgen. Er zouden eenmalig maar liefst tien dagen uit de kalender moeten worden geschrapt. In katholieke landen werd dit al doorgevoerd in 1582 of kort daarna, in de protestantse landen pas in 1700, toen na een eeuw het ongemak van twee tijdrekeningen aan de dag was getreden. Toen barstte de strijd met betrekking tot het berekenen van de paasdatum pas echt los.

Volgens de protestanten moest de berekening voor het feest niet volgens de Juliaanse, en al helemaal niet volgens de Gregoriaanse cyclus, maar 'volgens de accurate astronomische berekening' worden gedaan. Deze gedachte kwam in de tijd van de opbloeiende natuurwetenschap niet zomaar uit de lucht vallen. Ook de Jezuïet *Clavius*, die in opdracht van de paus de nieuwe kalender moest voorbereiden en verdedigen, nadat de maker ervan, de astronoom Lilius reeds voor de invoering ervan was gestorven, neigde aanvankelijk naar dit inzicht. Zelfs het concilie van Nicea had de vraag reeds onderzocht en overwogen, de paasdatum elk jaar opnieuw vast te stellen en door de paus te laten afkondigen, maar had daarvan afgezien ten gunste van de cyclische berekening. Ook de door Gregorius XIII ingestelde kalendercommissie hield vast aan de cyclische berekening, die juist door Lilius was voorzien van nieuwe elementen, en waarmee ook tegenwoordig nog steeds wordt gerekend. Clavius heeft deze toen krachtig verdedigd tegen alle bedenkingen,⁽⁵⁾ en in feite in 1582 al geanticipeerd op alle latere tegenwerpingen van de protestanten.

Hij gaf toe, dat met het fixeren van het equinoctium op 21 maart, Pasen van tijd tot tijd op een verkeerde datum zou kunnen vallen, hetzij een week te vroeg, danwel een maand te laat. 'Maar' zei hij, 'wanneer de cyclus dat zo vereist, kan het niet als fout worden aangemerkt, want er zijn tot nu toe nog nooit astronomische tabellen gemaakt waarin de ware bewegingen van de hemellichamen voor altijd foutloos gevonden zouden kunnen worden.' 'Met name omdat ze zijn gefundeerd op onzekere, zouteloze hypothesen die de algemeen heersende mening tegenspreken. Wie is er niettemin zo respectloos en lichtzinnig, de kerk aan dergelijke onzichtbare voorschriften en tabellen van astronomen te binden?' (Het is 1603, en hier horen we de afkeer van het copernicaanse systeem, Giordano Bruno had de brandstapel reeds bestegen.)

Het is het vasthouden aan het algemeen *ritmische* van de hemelbewegingen, onbekommerd om de afwijkingen die noodzakelijkerwijs volgen uit de incommensurabiliteit van de ritmen (het onderling niet meetbare van de ritmen), of resulteren uit hele nauwkeurige astronomische waarnemingen.

De Protestanten daarentegen, wilden vasthouden aan deze fysieke bewegingen, aan dat wat volgt uit de zogenaamde storingen en afwijkingen van de maan door de gemiddelde ritmische beweging. Zij wilden het moment van de voorjaarsnachtevening en van de werkelijke paasvollemaan in dagen, uren en minuten berekend hebben, en wel volgens de meridiaan van Uranienborg, de sterrenwacht van Tycho Brahe op het Deense eiland Hven, die echter in de achttiende eeuw allang in puin lag. Wat gaat de sterrenwacht van Tycho Brahe de christenheid aan, zegt wiskundige Johann Bernoulli, toen hem door de Bazelse raad om advies werd gevraagd. Daarmee zou de eenheid in het vieren van het paasfeest alweer worden doorbroken, want ook afgezien van de orthodoxe kerk (die immers de Gregoriaanse hervorming tot in de twintigste eeuw niet had aanvaard), zou het voor alle christenen die ten oosten van deze meridiaan leefden, al een dag eerder zondag zijn, dan voor hen die aan de westkant leven. Ze wilden de tabellen van Kepler invoeren als de allernieuwste. Kepler, zelf Protestant, tegelijkertijd ook keizerlijke hofwiskundige, was vóór de Gregoriaanse hervorming geweest, met de mooie onderbouwing: Pasen is een feest, geen ster. (*Gespräch von der Reformation des alten Calenders.*) Kortom, ze wilden de astronomische nauwkeurigheid op de spits drijven, en moesten ervaren, dat die spits dan gewoon afbreekt. We zouden hier bijna de woorden van Christus gebruiken: 'Mijn rijk is niet van deze wereld.....'

Nadat men het in 1699 eens was geworden over de *tijdberekening*, draaide de hele strijd omtrent de

berekening van Pasen nog slecht om één enkel punt, en hierbij gaat het ook nog eens om een uitzondering. De Protestanten, voornamelijk in Duitsland en Zwitserland, wilden zich voor de berekening van Pasen over het algemeen volledig aan het concilie van Nicea houden. Ook de verschuiving met acht dagen, wanneer de voorjaars-vollemaan op een zondag valt, aanvaardden zij als regel.

Maar juist daar lag het bezwaar, want wanneer de streng astronomisch berekende, werkelijke Volle Maan eens een dag later valt dan de cyclisch berekende Volle Maan, en daarbij ook nog eens op een zondag, dan moet Pasen volgens de 'protestantse' opvatting een week later worden gevierd dan de 'katholieke'. Iets dergelijks kan zich ook voordoen, wanneer de astronomische Volle Maan *eerder* valt dan de cyclische, en laatstgenoemde op een zondag valt. Dergelijke voorvallen vonden enkele malen plaats in de achttiende eeuw (in de negentiende en de twintigste natuurlijk ook, maar toen was de strijd om Pasen reeds bijgelegd). In landen met een confessioneel gemengde bevolking wekten de twee vieringen een sterke weerzin, met name bij de katholieken. Op politiek gebied leidde de kwestie tot bijzondere situaties, omdat vakanties van de volksvertegenwoordiging, vakanties van het justitiële apparaat etc., zich naar Pasen richtten. Welke moest nu gelden? Waaraan moesten protestantse rechters in een overwegend katholiek land zich houden, en omgekeerd? Zo kwam de beslissing over de strijdvraag uiteindelijk weer daar terecht, waar Luther deze van het begin af had gewild: bij de keizers en koningen, om maar helemaal te zwijgen over de kleine landvorsten.

De kwestie gaat er, achteraf gezien, bijna tragikomisch uitzien, als we zien hoe er steeds grotere en belangrijker kringen in verwickeld raakten.⁽³⁾ Van de eenvoudige aanvraag van een astronoom bij de magistraat van zijn stad, hoe je nu met Pasen rekening moet houden omdat de kalender van het volgend jaar (1724) moet worden gedrukt, gaat het via de magistraat van het district 'Ter opening aan het Corpus Evangelicorum'. Bij de koning van Pruisen komt een memorandum van de Sociëteit der Wetenschappen in Berlijn aan. De Chur-Brandenburgse afvaardiging wordt aangewezen de kwestie aldaar (d.w.z. in een overwegend katholiek land) voor te dragen, en, 'na het inwinnen van advies van knappe wiskundigen, een conclusie te trekken'. Het komt tot een felle uitwisseling van memoranda op de Rijksdag; de katholieke afgevaardigden overhandigen een bezwaar, als het besluit van het Corpus Evangelicorum wordt overhandigd aan de ambtenaren. De protestantse rechters wenden zich tot de keizer, er volgen 'aangescherpte keizerlijke schriftelijke antwoorden', en ga zo maar door.

Het einde van de strijd was een aftocht van de Protestanten over de gehele linie. Zij gaven het laatste nog resterende verschil in de kalender prijs, in hoofdzaak omdat deze ongeschikt is voor 'de praktijk van alledag'. In werkelijkheid ook wel vanwege de uiterst heftige en onbuigzame oppositie van de katholieken op dit punt. In 1775, nadat er door dezelfde oorzaak nog twee keer een opleving van onenigheid dreigde, sloten zij zich, met steun van Frederik de Grote, aan bij de katholieke feestregel, dat wil zeggen, ze zagen af van de exacte astronomische berekening van de Vollemaandag en het equinoctium, en accepteerden die van de Gregoriaanse kalender. Zij verenigden zich met de katholieke standen tot een verbeterde rijkskalender, met de nadruk op 'rijks', want die was in principe identiek aan de Gregoriaanse. Keizer Jozef II ratificeerde dit besluit op 7 juni 1776, en zo was de kwestie van helemaal onderaf aanbeland bij de hoogste majesteit.

En dat is zo gebleven tot op de dag van vandaag. Ook de officiële astronomische eferiden (de jaarboeken van de grote sterrenwachten) geven Pasen volgens de oude regel, met de hulp van 'epacten, Gulden Getal, zondagsletter', zonder zich te bekommeren om het feit, of de werkelijke Volle Maan eerder of later valt. De paasregel is in de negentiende eeuw zelfs door een beroemde protestantse wiskundige, Gauss, uitgedrukt in een eenvoudige wiskundige formule die het op een eenvoudige manier mogelijk maakt, van tevoren voor elk jaar Pasen te berekenen⁵. Een prestatie die Clavius in de zestiende eeuw overigens al tot stand had gebracht, waarbij hij de paastijd tot het jaar 5000 foutloos had aangegeven!

De wens om Pasen op een andere tijd te vieren dan op de algemeen geaccepteerde, kan zeker niet voortkomen uit deze lijdensweg. En nog minder, omdat een jaar of tien geleden nog maar, de afschaffing van de oude paasregel en het vastleggen (van Pasen) op een bepaalde datum, om overwegend materiële redenen, bijna was gerealiseerd. Sinds eeuwen was er nu weer een gemeenschappelijke autoriteit, die in staat werd geacht, een kalenderhervorming voor te stellen, namelijk de Volkerenbond. Een commissie hiervan (de verkeerscommissie!), had de taak een ontwerp uit te werken, dat in de een of andere vorm waarschijnlijk wel tot aanvaarding zou hebben geleid. In eerdere jaargangen van deze kalender is vanwege geestelijke gezichtspunten, meerdere malen gewezen op de bezwaren van deze hervormingen. (Zie: *Kalender Ostern 1930/31, 31/32, 32/33*.) De politieke gebeurtenissen in het openbare leven hebben deze voornemens voorlopig een halt toegeroepen. Misschien zal men in de toekomst minder verlangen naar een ordening waarin de jaarkwartalen en maandelijks data op eeuwig gelijkblijvende wekdagen zullen vallen, en de paasvieringen eeuwig op dezelfde datum, zoals dat werd verlangd in verschillende hervormingsplannen. Dat de werkelijke datum door Rudolf Steiner werd gegeven, heeft misschien met dit dreigende vooruitzicht te maken. Het kan zijn, dat dit dreigende vooruitzicht voor Rudolf Steiner de reden was om de werkelijke datum te geven. In *Kalender 1912/13* staat, dat de sterfdag van Jezus Christus volgens geesteswetenschappelijke bronnen 3 april 33 is.

Zo nemen wij ook de paasdatum van 1943 zonder bezwaar aan, hoewel deze volgens andere gezichtspunten ook op 28 maart gevierd had kunnen worden. Omdat Volle Maan volgens de oude regel op 20 maart viel, en daarom niet mag worden meegerekend, geldt de volgende pas als de voorjaars-vollemaan, die Pasen op 25 april laat vallen. Astronomisch gezien was de Volle Maan op 21 maart kort voor middernacht, en viel samen met zowel de dag- en nachtevening als met een zondag. Een uiterst zeldzaam treffen! Maar ook als we ons voor het paasfeest aan de eenvoudige oerformule zouden houden: de zondag na Volle Maan, na het lentebegin, dan zou deze datum niet in aanmerking komen, omdat de late Volle Maan – kort voor middernacht – niet toestaat dat deze zondag de dag van de Wederopstanding kan zijn. Dan zou 28 maart gewoon in aanmerking komen.⁽⁶⁾

Hier kunnen we aanknopen bij wat Rudolf Steiner wel eens heeft geuit over de vroege paasdatum van 1913, toen dag- en nachtevening, Volle Maan en Paaszondag direct op elkaar volgden, zodat het begin van de lente samenviel met Goede Vrijdag en Volle Maan met Paaszaterdag. Een geweldig teken van het hemelse schrift! Geestelijk gezien is het feest van de Wederopstanding niet een feest van het ontspruiten en ontluiken van de uiterlijke natuur, zoals dit tegenwoordig zo vaak materialistisch-oppervlakkig wordt voorgesteld, maar van het zich verheffen van het geestelijke uit het afstervend natuurlijke. Voor de geestesonderzoeker rijst veeleer bij elke lente opnieuw de vraag: zal de aarde nog lang genoeg de krachten van het ontspruiten en ontluiken hebben, zodat zij de mensheid zal kunnen dragen en verzorgen zolang dit noodzakelijk is voor de missie van de mensheid? Komt deze vraag juist op de begindag van de lente, 21 maart, wanneer deze ook nog eens Goede Vrijdag is, dan verschijnt als volgend teken de Volle Maan, de op de aarde neerkijkende maangod JHWH, die zich, toornend over de paradijselijke zonde, in de loop van het jaar teweerstelt tegen het uiterlijke fysieke zonlicht waarin Lucifer heerst. Maar het antwoord komt de zondag daarna uit het graf, omdat de Opgestane Goddelijke Openbaring de belofte doet, dat de aarde zal kunnen leven en werken, omdat zij is doordrenkt met Zijn bloed en de mensenzielen uit Zijn kracht opnieuw geboren kunnen worden. Het jaar ziet er anders uit, al naar gelang deze drie gebeurtenissen elkaar sneller of langzamer opvolgen. Bekijken we de tot nu toe verstreken tijd van dit jaar, 1943, dan krijgen we de indruk, dat een vroege paasdatum op zijn plaats zou zijn geweest. Met haar geweldige proeven heeft mevrouw Kolisko immers ook laten zien, dat de paasdag zich op een bijzondere manier verheft boven het verloop van het jaar uit, en ook, zoals Rudolf Steiner aangaf in 1913, in zijn werkingen anders blijkt te zijn dan alle overige Volle Manen van het jaar.

Het paasfeest kan ook op een andere manier in verbinding worden gebracht met de christelijke impuls, zoals uiteen wordt gezet in de cyclus *Christus und die geistige Welt* (GA149). Daar wordt gesproken over de Heilige Graal, en daarmee hebben we als het ware een andere christelijke interpretatie van de oude mysteriën, waarvan in de voordrachtenreeks van Pasen is gezegd, dat deze opnieuw moeten ontstaan.

We moesten tot de conclusie komen, dat het licht van Volle Maan op aarde telkens iets van haar krachten rooft, dan geldt dat voor het hele jaar, maar alleen tot aan de Volle Maan van Pasen. En we zien Parcival, nadat hij lang heeft rondgezworven, weer naar de graalburcht rijden, 'overgeleverd aan de natuur bij dag, en aan de sterren bij nacht'. Aan de hemel is de Nieuwe Maan van Pasen zichtbaar, de goudglanzende sikkel waarin het donkere deel van de maan rust, de zwakverlichte donkere maanschijf, zoals de hostie in de kelk. En daarin – ingeschreven in sterrenschrijft – de naam van Parcival; hij is het die op de Heilige Graal verschijnt. De kelk zien wij als de drager van de fysieke zonnekracht; in het donkere deel van de maan de hostie, voorbereid om drager te zijn van geestelijke zonnekrachten. Terwijl Parcival rijdt, wast de Nieuwe Maan tot Volle Maan, tot de Volle Maan van Pasen, die als het ware als Nieuwe Maan in het jaarverloop staat, wat betreft zijn werking op de aardestoffen. Tot de dag van de Wederopstanding is hij weer afnemende maan geworden, een, twee, tot zeven dagen na Volle Maan kan het Pasen zijn, en de *geestelijke* zon begint nu te werken in het donkere deel van de maan, dat niet de zwakke lichtglans laat zien van voor en na Nieuwe Maan. Daarin leeft de Zonnegeest, de Christuskracht neemt toe in de mate waarin de JHWH-kracht afneemt. 'Hij moet toenemen, maar ik moet minder worden, zegt de maan als het ware. Dat wordt niet gezegd door menselijke wezens, maar door de betreffende geestelijke wezens: JHWH, Christus.

In de twee geesteswetenschappelijke beschouwingen van Pasen bespeuren wij iets van een nieuwe invulling van beide oerpaasvieringen waarover de geschiedenis ons vertelt: degenen die zich willen richten naar het feest, dat vooral de Wederopstanding wil gedenken waarvan de grote impuls voor de aarde- en mensheidsontwikkeling is uitgegaan, leggen het accent op de zondag die volgt op Volle Maan. Of de andere groep, die wil uitgaan van de geboorte van het hoger Ik, en zich wil houden aan het feest, dat het Avondmaal en de kruisiging centraal stelt bij de *Volle Maan van het voorjaar*. En weer komen we op de betekenis van *afnemende maan* voor het paasfeest. Nu niet meer in de zin van een ziele-symbolische verklaring, zoals die van Augustinus, maar, in overeenstemming met onze tijd, een geestelijk-werkelijke, die het spiritueel-wezenlijke in de kosmos verbindt met het menselijk-zielsmatige, doordat Christus, de Zonnegeest, op de paasdag werkelijk is opgestaan uit zijn graf.

Vertaling Willem Hendriks

AANTEKENINGEN

1 – Oorspronkelijke titel: *Über das Osterfest*. Sternkalender, Ostern 1943 - Ostern 1944.

Ook verschenen in: Elisabeth Vreede. *Geschichte und Phänomene der Astronomie*. Herausgegeben für die Mathematisch-Astronomische Sektion der Freien Hochschule Goetheanum von Wim Viersen. Aufsätze, Vorträge, Berichte; Band 1. Verlag am Goetheanum, Dornach. 1996: 96-110.

2 – S. Hilgenfeld, *Der Paschastreit der alten Kirche*, 1860.

3 – Waar in de antroposofische literatuur gewoonlijk 'Jahweh' wordt geschreven, is er in deze uitgave gekozen voor de aanduiding JHWH, omdat er iets heel bijzonders aan de hand is met deze naam. Deze keuze berust op het feit dat degene die daarmee wordt aangeduid in de brontekst (de Hebreeuwse bijbel) niet Jahweh heet, maar zodanig wordt omschreven dat deze letters niet kunnen worden uitgesproken. Niet God is zijn naam, maar JHWH is zijn naam; 'God' is geen naam, maar eerder een functie of een categorie. Deze naam is taalkundig een vorm van een werkwoord. Dit heeft verschillende implicaties. Om te beginnen is het werkwoord in de semitische talen veel fundamenteeler dan in de indogermaanse talen. Daarnaast is in deze vorm het absolute primaat

aangeduid van het "zijn" van deze God/Wezer boven alle andere zijnden. Nog belangrijker is, dat Hij/Zij met het aan ons openbaren van deze naam, minstens drie dingen tegelijkertijd aan ons laat weten: Ik ben – Ik zal zijn, zoals ik zal zijn – Ik zal erbij zijn (zal bij jullie zijn), zoals Ik erbij zal zijn (zoals Ik bij jullie zal zijn). Hiermee wordt aangegeven dat Hij/Zij tegelijkertijd transcendent en condescendent, naar ons neergedaald, toegewend is. Het gaat om de Oneindige, het mysterie. De omschrijving van het mysterie van de Oneindige is de onuitsprekelijke naam JHWH. Louise Pino, Wim Schuwirth en Jeannette Boertien. *Antroposofie en Astronomie*, 2019.

4 – S. Piper, *Geschichte des Osterfestes*, 1845

5– S. van Wijk, *De Gregoriaansche Kalender*, 1932

6 – zie ook: https://www.beleven.org/feesten/kalenders/kerkelijke_kalender.php
